

In memoriam

Med Nils Runebys bortgång hösten 2009 tystnade en av de mer särpräglade rösterna bland svenska idéhistoriker. En röst som samtidigt kunde framstå som både otidsenlig i fråga om uttryckssätt och oväntat modern när det gäller innehåll och intresseområden.

Ett genomgående drag i Runebys vetenskapliga produktion är intresset för olika föreställningars rötter. Den ambitionen är tydlig redan i hans avhandling från 1962 *Monarchia Mixta. Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidiga stormaktstiden* i vilken han lyfter fram idéer om maktindelning som senare skulle trängas undan av enväldets apologeter och förpassas in i glömskan. Detsamma gäller hans studier av synen på Amerika och emigrationens för- och nackdelar, där han väljer att belysa debatten under 1800-talets början, istället för att starta vid seklets mitt då den stora emigrationsvågen kom. Även när det gäller studien av den högre tekniska utbildningens framväxt och föreställningar om ingenjörernas roll i samhället ligger fokus på tiden innan det vi kallar ”ingenjörernas tidsålder”, snarare än den tid de flesta forskare uppehållit sig vid.

Ett återkommande intresse gällde skiftande föreställningar om ”de lärda” roll och ansvar och vilka förväntningar som kopplats till dem som kallas ”de intellektuella”. Även här går han gärna tillbaka till diskussioner som fördes redan innan begreppet ”intellektuell” myntades. I en av hans mer citerade texter, *Varken fågel eller fisk*, tar han upp argument som använts för att hålla barn från bonde- och arbetarklass utanför universiteten. Ett angeläget ämne för Runeby. Samtidigt kan man fråga sig om inte valet av titel även röjde något av hans egen självuppfattning. Stundtals kunde han själv antyda att han inte kände sig oreserverat hemma någonstans.

Från början hade Runeby tänkt sig disputerat för idé- och lärdomshistorikern Johan Norström, vilken formulerade avhandlingsämnet, men fann honom omöjlig som handledare. I stället sökte han sig till Sven A. Nilssons historieseminarium. Han disputerade således i historia men på ett idéhistoriskt ämne och redan på avhandlingens första sida poängteras att den lika gärna kunde ha skrivits i idé- och lärdomshistoria. Avhandlingen fick mycket högt betyg vilket direkt ledde till en docentur. Den första tjänsten efter disputationen var dock, typiskt nog, varken i historia eller i idéhistoria utan som lektor i statskunskap i Uppsala. Därefter följde ett antal osäkra år utan fast tjänst, men med finansiering via olika forskningsprojekt. Efter ett år som gästforskare i USA var han under tre år professor i skandinavisk historia i Kiel innan han slutligen fick den nyinrättade professuren i idéhistoria vid Stockholms universitet 1978.

Runeby var en nästan arketypisk klassresenär. Det kunde hända att han vid något postseminarium berättade om de bittra minnen som var

förknippade med att varje termin vid läroverket i Falun, som son till en ”järnvägare”, få sitt namn uppropat bland ”de barn till mindre bemedlade” vilka skulle slippa vissa avgifter. Studierna gick dock bra, och han fick ett s.k. naturastipendium till Uppsala, vilket innebar tre års gratis boende i ett inackorderingsrum och matkuponger till någon billigt matställe, men inte mycket mer. Säkert grundlades en del av hans spartanska vanor då. Vanor som senare skulle ge upphov till en del dråpliga anekdoter, som den klassiska repliken, när en yngre kollega i Stockholm frågade om han skulle gå med och äta lunch, och fick svaret ”Nä, jag åt igår”.

Man skall dock inte överdriva det spartanska draget. Till viss del var nog svaret ett uttryck för hans speciella humor och självironi. Nils Runeby hade ett stort mått av värme och humor, och lika snål som han kunde vara mot sig själv lika generös kunde han vara med tid för sina doktorander och kollegor. Hans dörr stod alltid öppen, och när som helst kunde man slinka in och fråga om något man undrade över. Ofta inledde han sitt svar med en reservation – det man frågade om kände han knappt till – sen blev han tyst ett kort tag och därefter kom en lång och lärd utläggning kring det efterfrågade samt ett tiotal boktips i snabb följd. Denna blandning mellan en förment osäkerhet och väldig uppslagsrikedom kännetecknade också hans handledarstil. Han var väldigt tolerant och öppen för olika ämnesval och tyckte det var roligt om någon ville pröva nya metodologiska grepp. Däremot gav han rätt lite konkreta anvisningar om vad som kunde strykas och vad som borde behållas i en text. Istället intresserade han sig för hur man som doktorand hade tänkt gå vidare, och utifrån vad man svarade fick man en rad lämpliga litteraturtips och saker att tänka på. Det skall dock sägas att det var en handledarstil som passade många, men inte alla.

Det högre seminariet var kanske en av de miljöer där Runeby trivdes bäst. Det var för honom inte platsen för att vinna ”intellektuella bataljer” utan för att tillsammans söka lösningar på problem. Uppgiften var att bidra till förståelsen av vår värld och de föreställningar som omger oss, och efter en kortare inledning som gärna anknöt till något udda men passande citat från mer eller mindre kända personer brukade Runeby hålla sig i bakgrunden och låta doktorander och andra kollegor föra ordet. Ibland kunde han dock inte undgå att dela med sig av sin enorma beläsenhet. Här spelade det faktum att han rört sig mellan olika discipliner och lärosäten en stor roll. Han kunde växla obehindrat mellan referenser till samtida amerikansk historieteoretisk debatt och citat från längesedan glömda tyska filosofer. Likaså kunde svenska bildningsentusiaster ställas mot kollegor från våra nordiska grannländer eller universitetslärde mot skönlitterära författare.

Den stora beläsenheten, liksom intresset för skönlitteratur, går att spåra tillbaka till studentåren i Uppsala. Som naturastipendiat fanns inte mycket tid för nationsliv och liknande. Istället blev han bland vännerna

känd för sina klippböcker i vilka han samlade recensioner av böcker ”man borde läsa”. Det blev också en hel del egna recensioner i olika tidningar – inte minst av tysk skönlitteratur – och intresset för skönlitteraturen som en väg in i förståelsen av en tidsanda eller en problematik behöll han resten av livet.

Runeby läste mycket, men verkar ha haft svårare att skriva. Han talade ofta om att han fick ”knö fram texten”, och blev med åren något av de inskjutna bisatsernas mästare. Det är särskilt tydligt i den samling uppsatser som fick namnet *Dygd och vetande* (1995). Han kan här utgå från en till synes obetydlig detalj. Det kan vara en obskyr pamflett av någon kontinental debattör, ett oansenligt protokoll från ett studentmöte eller något liknande. Utifrån detta spinner han vidare och lyfter fram och analyserar ett antal mer eller mindre bortglömda texter, hela tiden påpekande att framställningen är begränsad och att frågan är mycket mer komplex än vad som ryms på några få rader. Detaljstudie läggs till detaljstudie, utan förklarande mellanrubriker till läsarens hjälp. Till slut framstår emellertid en klar bild – som i en mosaik – av den föreställning som han vill komma åt. På en direkt fråga om varför han skrev på detta mosaikartade sätt svarade han att han hade en önskan om att skriva så att läsaren skulle känna sig medskapande genom att själv försöka se sambandet mellan de åtskilda delarna. Det finns en röd tråd i texten men det är upp till läsaren att finna den och dra de nödvändiga slutsatserna. Väl funnen kan det bli en aha-upplevelse och en insikt som man bär med sig lång efter att man glömt *vad* man läste.

Om det fanns någon sådan ”röd tråd” i Runebys eget liv vet jag inte – även det framstår som något av en mosaik – men vi är många som fått bestående insikter av att få vara hans doktorander och kollegor. Hit hör tanken att idéhistoria är en angelägen verksamhet som kan bidra till förståelsen av vår samtid. Förhoppningsvis har vi också fått med oss insikten att den idéhistoriska forskningen mår bra av generositet och öppenhet för olika tolkningsperspektiv, liksom glädjen i det intellektuella samtalet.

Crister Skoglund